

PERSPEKTYWY BADAWCZE RESEARCH PERSPECTIVES

PIOTR TRYJANOWSKI

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

MAGDALENA LENDA

Instytut Ochrony Przyrody Polskiej Akademii Nauk, Kraków

DAWID MOROŃ

Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt Polskiej Akademii Nauk, Kraków

MEMY Z NOSACZEM SUNDAJSKIM: RZECZYWISTOŚĆ SPOŁECZNA I PRZYRODNICZA

WSTĘP

Memy pełnią różnorodne funkcje. Z jednej strony dostarczają rozrywki, wyrażają opinie, a także komentują bieżące zjawiska społeczne, umożliwiając jednostkom uczestnictwo w życiu publicznym. Z drugiej strony służą jako narzędzie krytyki społecznej, umożliwiając zaangażowanie, łamanie norm i dekonstrukcję zakorzenionych stereotypów. Ponadto memy odtwarzają i tworzą wizerunki osób oraz grup społecznych, wzmacniając tożsamość, ale i stereotypy grupowe, będąc migawką aktualnie istotnych wartości społecznych [Shifman 2013; Skórka i in. 2022].

Prof. dr hab. Piotr Tryjanowski, Katedra Zoologii, Institute for Advanced Study, Technical University of Munich, Germany; e-mail: piotr.tryjanowski@gmail.com;
<https://orcid.org/0000-0002-8358-0797>

Dr Magdalena Lenda, Instytut Ochrony Przyrody Polskiej Akademii Nauk, Kraków;
e-mail: magdalena.lenda1@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-7824-7220>

Dr hab. prof. PAN Dawid Moroń, Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt Polskiej Akademii Nauk, Kraków; e-mail: dawidmoron1@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-3692-7855>

W Polsce jedną z najbardziej znanych postaci memicznych jest nosacz sundajski (łac. *Nasalis larvatus*), który zyskał ogromną popularność jako główny bohater memów, reprezentując „typowego Polaka”. Historia tego motywu sięga 2016 roku, kiedy to polska sekcja forum skyscraperscity.com zajęła się stereotypami dotyczącymi „Januszów” – grupy Polaków krytykowanych za prymitywizm, nieudolność i zacofanie. W kolejnych latach motyw nosacza przeszedł transformację od symbolu grupy „zacofanych Polaków” do ogólnopolskiego memu, uosabiającego najczęściej negatywny stereotyp „typowego Polaka” widzianego oczami twórców (*de facto* nawet nie można oszacować ich liczby bądź innych cech). Według niedawno opublikowanej pracy Marka Kochana [2024] nosacz sundajski jako „Janusz Nosacz Typowy Polak” (JNTP) w memach jest postacią zaskakująco spójną. Cechy, takie jak: lenistwo, nadużywanie alkoholu, zazdrość wobec sąsiada, skłonność do cwaniactwa i kombinowania oraz prymitywizm i brak obycia, są regularnie powtarzane, kreując negatywny obraz całej zbiorowości Polaków lub jej przedstawicieli uznawanych za typowych. Prowadzi to do konkluzji, pomimo humorystycznego charakteru tych memów, że można je traktować jako zbiorowy autoportret (autostereotyp). Analizując memy z nosaczem sundajskim, można dostrzec, jak silnie wpływają one na postrzeganie społeczne, wzmacniając określone stereotypy i podziały. Memy te stają się narzędziem społecznej krytyki, ale także mogą budzić refleksję nad tożsamością narodową. Być może jest to ważna perspektywa socjologiczna, na pewno jednak nie obejmuje całości zagadnienia, w tym niezwykle ważnego aspektu ochrony przyrody, związanego właśnie z odbiorem memów z nosaczem, o czym chcemy poniżej nieco szerzej poinformować, a któremu to zagadnieniu poświęciliśmy także więcej analiz w pracy Magdaleny Lendy i innych [2020].

MEMY I OCHRONA PRZYRODY

Wykorzystanie memów do celów marketingowych w ochronie przyrody to nowy trend, który pokazuje, jak internetowa kultura wizualna może wspierać działania na rzecz ekologii. Jak wynika z badań, obrazy i wizualizacje od dawna odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu wyobrażeń o przyrodzie i środowisku [Grevsmühl 2016]. Od fotografii krajobrazów, które inspirowały ruchy ochrony przyrody w Stanach Zjednoczonych, po ikoniczne obrazy polarnego niedźwiedzia na topniejącej krze lodowej – wizualne przedstawienia natury nie tylko informują, lecz także mobilizują społeczeństwo do działania [Büscher 2016; Jones i in. 2022]. I, co nieco zaskakujące, takim przykładem wykorzystania memów do podejmowania konkretnych działań na rzecz ochrony przyrody jest właśnie

przypadek nosacza sundajskiego, małpy zagrożonej wyginieciem, która stała się popularna w Polsce dzięki memom [Lenda i in. 2020; Kochan 2024].

Chociaż memy z nosaczem sundajskim pełnią głównie funkcję humorystyczną, ich wpływ na rzeczywistość społeczną jest znacznie bardziej złożony. Przykład nosacza pokazuje, że memy mogą odzwierciedlać przebiegające na przestrzeni wieków przemiany społeczne, a także być narzędziem działań na rzecz zmiany postaw związanych z ochroną przyrody. W przypadku nosacza sundajskiego przyczyniły się one do wzrostu zainteresowania ochroną gatunku, który wcześniej był mało znany. Popularność memów z nosaczem sprawiła, że ten zagrożony gatunek małpy z Borneo zyskał rzeszę fanów w Polsce, którzy zaangażowali się w działania na rzecz jego ochrony. Wydaje się, że proces ten mógł również prowadzić do ocieplenia negatywnego wizerunku JNTP.

Memy jako narzędzie komunikacji społecznej mają potencjał do mobilizowania ludzi i kształtowania ich postaw. W kontekście ochrony przyrody memy mogą odgrywać rolę edukacyjną, przyciągając uwagę do zagrożonych gatunków i problemów ekologicznych w sposób bardziej przystępny niż tradycyjne kampanie edukacyjne. W ten sposób stają one się nie tylko nośnikiem krytyki społecznej, lecz także medium promującym pozytywne zmiany. Ciekawą i niezbadaną wydaje się ta interakcja krytycznej treści zawartej w memach z sympatią do przyrodniczego podmiotu memów, co może skutkować zmianą całego wydźwięku zawartego w dotychczasowym przekazie.

DWOISTOŚĆ MEMÓW: INTERAKCJA KARYKATURY I PROMOCJI OCHRONY PRZYRODY

Memy z nosaczem sundajskim często przedstawiają stereotypowe i przesadzone cechy, które mogą prowadzić do stygmatyzacji określonej grupy społecznej. Jednak, jak pokazują badania prowadzone przez nasz zespół [Lenda i in. 2020], te same memy mogą również przyczynić się do pozytywnych zmian, zwłaszcza w kontekście ochrony przyrody. Zwróciliśmy uwagę na to, że nosacz sundajski jest gatunkiem endemicznym dla Borneo i jednocześnie uznawanym za jedno z „najbrzydszych” zwierząt na świecie. W analizie uwzględniliśmy dane pochodzące z kilku źródeł, w tym wyszukiwarki Google, serwisu Google Trends, Facebooka oraz artykułów medialnych. Dane z Google Trends pozwoliły nam na zbudowanie indeksu popularności memów w różnych okresach, a dane z Facebooka umożliwiły analizę interakcji użytkowników (np. polubienia, komentarze, udostępnienia) związanych z memami oraz profilem nosacza. Do pomiaru efektów popularności memów stosowaliśmy statystyczne modele

liniowe, aby sprawdzić, jak zmieniało się zainteresowanie nosaczem na przestrzeni lat. Wyniki badań wykazały, że po upowszechnieniu się humorystycznych memów z nosaczem sundajskim (pierwsze, przynajmniej na szerzej odnotowywaną skalę, pojawiły się w 2016 roku), zainteresowanie tym gatunkiem znacząco wzrosło. Analiza trendów w Google wykazała, że od 2016 roku zauważono wyraźny wzrost liczby wyszukiwań związanych z nosaczem, co zbiegło się w czasie ze wzrostem liczby artykułów medialnych oraz interakcji w mediach społecznościowych. Co ciekawe, wzrost zainteresowania dotyczył nie tylko nosacza, lecz także innych mniej popularnych gatunków naczelnych, które czasami pojawiały się w memach, takich jak uakari (rodzaj *Cacajao*) i rokselana złocista (łac. *Rhinopithecus roxellana*). Aby oszacować wpływ memów na wzrost zainteresowania, korzystaliśmy z danych z Google Trends, które dostarczają informacji o dynamice wyszukiwań w określonym czasie. Stworzyliśmy indeks popularności memów, który pokazywał zmiany liczby wyszukiwań obrazów nosacza w wyszukiwarce Google, co pozwoliło na analizę rozprzestrzeniania się memów w czasie. Dodatkowo przeprowadziliśmy porównanie liczby reakcji (polubienia, emotikony) na memy humorystyczne w porównaniu z oficjalnymi materiałami WWF dotyczącymi ochrony gatunku. Wyniki sugerują, że humorystyczne podejście może być skutecznym narzędziem zwiększania zainteresowania ochroną mniej znanych, a czasem nawet nieatrakcyjnych wizualnie gatunków. W konsekwencji nosacz sundajski, choć wykorzystywany jako symbol „typowego Polaka” w memach, stał się dzięki temu bardziej rozpoznawalny. To z kolei paradoksalnie zwiększyło empatyczne zainteresowanie tym zagrożonym wyginieciem gatunkiem małpy.

W polskim kontekście wcześniej niewielu ludzi wiedziało o istnieniu tego zwierzęcia – memy przyczyniły się natomiast do wzrostu jego popularności i, co najważniejsze, do wzrostu świadomości o potrzebie jego ochrony. Internetowa popularność nosacza sundajskiego przełożyła się na konkretne działania, takie jak organizowane oddolnie zbiórki pieniędzy na ochronę tego gatunku. Okazało się zatem, iż memy mogą pełnić funkcję edukacyjną, przyciągając uwagę do kwestii, które w tradycyjnych mediach bywają pomijane.

W kontekście ochrony przyrody – humor i ironia, które charakteryzują memy, mogą skutecznie angażować szerszą publiczność, przyciągając uwagę do problemów ekologicznych w sposób bardziej przystępny niż poważne kampanie edukacyjne [por. także Skórka i in. 2022]. Jak pokazują nasze badania, pozytywne skojarzenia z nosaczem sundajskim, choć zrodzone z humoru, ironii i krytyki, mogą prowadzić do rzeczywistych działań na rzecz ochrony przyrody,

transformując oryginalny wydźwięk danego memu. Jednak jeszcze ważniejszym aspektem jest poznanie mechanizmu pozwalającego na przekształcenie początkowo negatywnego obrazu na coś pozytywnego, ocieplającego bezzasadny negatywny wizerunek. W przypadku nosacza sundajskiego memy pomogły nie tylko zwrócić uwagę na problem ochrony tego gatunku, lecz również prowadzić szerszą dyskusję na temat zagrożonych gatunków, które niekoniecznie spełniają ogólne normy piękna. Jak pokazują nasze badania, nosacz sundajski, mimo że jest uważany za mało urodziwego, zyskał sympatię i wsparcie dzięki swojej „śmiesznej” i „ludzkiej” stronie przedstawionej w memach. Stawiamy nawet śmiałą hipotezę roboczą, iż właśnie owo ocieplenie wizerunku JNTP niejako „uśmierciło” produkcję kolejnych memów, bo nagle mało urodziwy nosacz stał się bohaterem pozytywnym i akceptowalnym.

REFLEKSJA I WSPÓLPRACA

Wiele analiz memów wskazuje na istotne problemy związane z utrwalaniem negatywnych stereotypów [Langrish 1999; Shifman 2013]. Jednakże wskazujemy, że memy, takie właśnie jak te z nosaczem sundajskim, mogą być również wykorzystywane jako narzędzie zmiany społecznej i ekologicznej. To zjawisko jest bardziej skomplikowane, niż mogłoby się wydawać na pierwszy rzut oka. Wspólnie powinniśmy dążyć do zrozumienia, jak memy mogą służyć nie tylko jako medium wyrażania krytyki, lecz także jako narzędzie pozytywnych zmian. Zachęcamy zatem do refleksji nad tym, jak możemy współpracować, aby wykorzystać potencjał humoru i ironii w memach do promowania ochrony przyrody i zwiększania świadomości społecznej na temat zagrożeń dla środowiska, czy może nawet szerzej – do włączenia socjologii do poznania i analizy efektywniejszych metod ochrony przyrody [Bennett i in. 2017].

BIBLIOGRAFIA

- Bennett Nathan J., Robin Roth, Sarah C. Klain, Kai Ming Adam Chan.** 2017. “Conservation social science: Understanding and integrating human dimensions to improve conservation”. *Biological Conservation* 205: 93–108. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2016.10.006>.
- Büscher Bram.** 2016. “Nature 2.0: Exploring and theorizing the links between new media and nature conservation”. *New Media & Society* 18(5): 726–743. <https://doi.org/10.1177/1461444814545841>.
- Grevsmühl, Sebastian V.** 2016. “Images, imagination and the global environment: Towards an interdisciplinary research agenda on global environmental images”. *Geo: Geography and Environment* 3(2): e00020. <https://doi.org/10.1002/geo.2.20>.

- Jones Madison, Aaron Beveridge, Julian R. Garrison, Abbey Greene, Hannah MacDonald.** 2022. "Tracking memes in the wild: Visual rhetoric and image circulation in environmental communication". *Frontiers in Communication* 7: 883278.
<https://doi.org/10.3389/fcomm.2022.883278>.
- Kochan Marek.** 2024. "Krytyczny autostereotyp Polaków w memach o nosaczu sundajskim". *Przegląd Socjologiczny* 73(1): 133–169. <https://doi.org/10.26485/PS/2024/73.1/6>.
- Langrish John Z.** 1999. "Different types of memes: Recipemes, selectemes and explanemes". *Journal of Memetics* 3(2): 109–122.
- Lenda Magdalena, Piotr Skórka, Błażej Mazur, William Sutherland, Piotr Tryjanowski, Dawid Moroń, Erik Meijaard, Hugh P. Possingham, Kerrie A. Wilson.** 2020. "Effects of amusing memes on concern for unappealing species". *Conservation Biology* 34(5): 1200–1209. <https://doi.org/10.1111/cobi.13523>.
- Shifman Limor.** 2013. "Memes in a digital world: Reconciling with a conceptual troublemaker". *Journal of Computer-Mediated Communication* 18(3): 362–377.
<https://doi.org/10.1111/jcc4.12013>.
- Skórka Piotr, Beata Grzywacz, Dawid Moroń, Magdalena Lenda.** 2022. "COVID-19 in Memes: The adaptive response of societies to the pandemic?". *International Journal of Environmental Research and Public Health* 19: 12969.
<https://doi.org/10.3390/ijerph191912969>.